

Márton Hoványi: *Prophetic Counterparts in The Brothers Karamazov. A Comparative Literature Monograph*

Saarbrücken, Blessed Hope Publishing, 2015, 86 l.

Minden, az intertextualitást akár elméletileg, akár motivikusan vizsgáló elemzés különös sajátossága, hogy a vizsgálódás középpontjába állított műalkotás paradox módon kissé háttérbe szorul, s bizonyos szempontból elvész az összefüggések hálózatában. Hoványi Márton irodalomelméletileg, teológiaiilag, történetileg igencsak iskolázott könyvében ügyesen kerüli el ezt a veszélyt, mert *A Karamazov testvérekről* szóló tanulmányában még csak fel sem veti azt, hogy a regény egészét szeretné megvilágítani. Igazodva annak a kiadónak (Blessed Hope Publishing) a kiadványaihoz, amelyben munkáját publikálta, mindenekelőtt a bibliai textus szimbolikus értelemrendjének szépirodalmi szöveggépző potenciálját tárja fel egy világirodalmi jelentőségű regény kapcsán. Könyve tehát két pilléren áll, amelynek köszönhetően legalább akkora mértékben képes feltárni *A Karamazov testvérek* bibliai pretextusait, mint amennyire kiemeli, hogy a keresztény elhivatottságú író műalkotása milyen nagymértékben járul hozzá a Biblia megértéséhez. Éppen ezért nem kérhetjük számon ezen a könyvön azt, hogy teljes regényértelmezést nyújtson egy tisztán irodalomtudományi szempontból.

Személyes hangvétel jellemzi Hoványi Márton első könyvét. Nem meglepő azonban a beszédmód közvetlensége: a szubjektív hangnemet ugyanis az elhivatott teológiai műveltség és a bibliai passzusok átélt olvasása alapozza meg, amely azonban nem csap át ömlengő stílusba, és csöppet sem enged a tárgyilagos tudományosságból. A tudományos kontextust a bibliai narratíva oly módon szövi át, hogy összetettebb és kiterjedtebb perspektívába helyezi. Ezáltal a kötet szerkezetében és módszertanában is megmutatkozik a szerző szoros kötődése a témához.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni ezt az alaphangot. A bevezető fejezetekből kiderül ugyanis, hogyan válik egy legkevésbé sem könnyed, összefüggéseiben rendkívül gazdag és súlyos tudományos kérdésfeltevés – a Dosztojevskij-regény speciális bibliai vonatkozásrendszere – egy létprobléma elgondolásának a részévé; a külön-külön is nagy jelentőségű témák hogyan fonódnak össze a kutatás során; illetve hogyan jut el a fiatal szerző egy szemináriumi foglalkozástól az első publikált kötetéhez. Hoványi annak az első és meghatározó tapasztalatnak az elbeszélésével vezeti be könyvét, amikor másodéves egyetemistaként Kovács Árpád „Világirodalom” kurzusán – a Dosztojevskij-szemináriumon – megfogalmazódnak első gondolatai *A Karamazov testvérekről*: „When I started to read and interpret the text, I could not resist noting

the emergence of presumed, mainly biblical and mythological intertexts, as well as the connection between them and the novel” (30). Ez a személyes érintettség és hangnem húzódik végig aztán a tanulmány egész nyelvezetén.

A szerzői bevezető azonban mégsem csupán a személyes tapasztalat közlését tartalmazza. Szerepe, hogy tematizálja az elemzés alapjául szolgáló elveket, és ezáltal irodalomtudományi iskolákba sorolja interpretációs metódusát. Hoványi megjelöli a *diszkurzív poétika* szoros szövegolvasási módszerét, amelynek észrevételeit az intertextualitás eljárásaival együtt kívánja felhasználni, és amelyhez csatlakozni szándékozik.

A szerző többek között a prófétai alakmások és a hozzájuk kapcsolódó cselekedetek megfeleltetését vizsgálja a regény szövegében; azt, hogy milyen párhuzamokat alakít ki a regény a *Szentírás* nyomán. Így a szöveg motivikus szerveződésének egy lényegbevágó iránya bontakozik ki. Alaposan és részletesen készíti elő mindezt. Értekezésének kezdetén a próféta(ság) fogalmának definícióját adja. A *The Biblical - Theological Concept of Prophecy* című fejezet az eredeti héber (*nabí* – ’hirdetni, hívni’), valamint görög (*προφήτης* – ’isten nevében szóló, hírnök, próféta’) kifejezés jelentéséből kiindulva határozza meg az általa használt fogalmat: „a prophet is a witness chosen, summoned and initiated by God’s message about past, present and future in order to guide them on the right way” (34). Ezt követően a próféta-ság világirodalomra gyakorolt hatásáról szól (*The Effect of Prophecy and its Incorporation into Literature*). A szerző mindenekelőtt az orosz összefüggéseket emeli ki, s főként Puskin *Próféta* című versére hivatkozik. Pontosan mutat rá arra, milyen hatása van az orosz előd versben foglalt gondolatainak Dosztojevszkij prófétaképére. A próféta-szerep kontextusba helyezése (Puskinon kívül), távolabbi példák említése azonban további fontos belátásokhoz vezethetne az elemzésben: esetleg egy általános érvényű, Dosztojevszkij regényein (és az orosz hagyományon) túlmutató, az irodalmi prófécia szerepét körülhatároló alapvetés kimondását készíthetné elő.

A továbbiakban – még mindig a prófétai hagyomány regénybeli szerepének előkészítéseként – a próféta-ság és a keleti szerzetesség összefüggéseivel foglalkozik a szerző. Filológiai rendkívül megalapozott kutatásában nemcsak Remete Szent Antal és az első prófétának tartott Illés (valamint tanítványa, Elizeus) kapcsolatának ismertetése olvasható, hanem Dosztojevszkij életének vonatkozó eseményei is, amelyek a regény keletkezéstörténetéhez szervesen hozzátartoznak. A monográfiában ezzel a történeti feltárással rajzolódik ki az az ív, amely a prófétai hagyományt *A Karamazov testvérek* elbeszélő diszkurzusához vezeti.

A magmotívumot részletező fejezetben (*The Seed Motif*) sűrűsödnek össze igazán a korábban kifejtett kutatási irányelvek és az előkészített gondolatmenet: a próféta-ság fogalmi megalapozása, a bibliai történetekben betöltött szerepének és háttérének jelentősége, valamint Dosztojevszkij regényének (a regény mottójában megalapozott) elbeszélő diszkurzusában nyert applikációja. A jól ismert magpéldázat(ok)

allegorikus értelmét ugyanis Hoványi a profetikus cselekvés hagyományával egészíti ki. Interpretációjában a próféta szavának sorsa – szimbolikus értelemben – hasonlóan bontakozik ki a regényben, mint ahogyan Jézus példázatának jelentésvilága. Mindez a regény összefüggésrendjében a szereplők sorsában ragadható meg: Aljosa Karamazov megtérésében (termékeny földbe hulló mag) vagy Zoszima sztarec testének rohadásában (amely új életet hordoz magában, és többszörös termést hoz). Az elemzésben az mutatkozik meg, hogy a regény képes saját eszközeinek, az írásnyelvi aktusnak megfelelően új módon megszólaltatni az újszövetségi *Szentírás* példabeszédét, miközben saját jelentésvilágába fordítja át. Így válik a bibliai narratíva a regény intertextuális szervezőelvévé.

Az értekezés központi gondolatának kifejtését a *Prophetic Traits of Elder Zossima* című fejezet gazdag etimológiai, mitológiai és intertextuális elemzése szervezi. Jellemző, hogy Hoványi a személynév jelentésének gyökeréig megy vissza, és onnan eredezteti a szereplő(k) cselekedeteinek, tetteinek a lényegét. Így tesz a regény egyik fő alakjával, Zoszima sztareccal is. A szereplő világi nevének (*Zinovij*) görög jelentését veszi alapul (élet, élőlény), amely újfajta módon gazdagítja a sztarec élethez és halálhoz fűződő kapcsolatának jelentésrétegét, és innen nézve új perspektívába helyezi Zoszima történetét. Hoványi tovább lép, és – szintén a névből származtatva – a görög mitológia főalakjaihoz, Zeuszhoz, valamint Hélioszhoz és az őket képviselő attribútumokhoz kapcsolja a sztarec alakját. Még izgalmasabb, ahogy a mitológiai vizsgálódást egybekapcsolja Illés prófétával, és az ebből nyert következtetés vezeti Zoszima prófétai vonásainak karakterizálásához. Erre példa a fénymotívum megfeleltetési sorának kibontása: Hoványi Zeusz legismertebb jelképét, az égi és földi jelenségeket irányító *villám* jelentéskörét Illés prófétához és tágabb jelentéstársítással (a fény és az atyai szerep megnevezésével) Zoszimához is hozzárendeli. Az alakok megfeleltetésének illusztrálására egy táblázatot is illeszt a kötethez, amely kategorizálva mutatja be a görög istenek, Illés és Zoszima alakjainak közös motívumait. Nevezetesen a jól ismert görög szimbólumok (a villám, a fény), az élet, az atyai szerep, a szekér és a barlang bibliai motívumainak közös értelmezési sorba rendezését szemlélteti. Természetesen ezek a kultúrtörténeti összefüggések a regényből idézett szöveghelyekkel kiegészülve épülnek bele az interpretációba. A tanulmány ezen része arra mutat rá, hogy hogyan határozzák meg a regény szereplőinek viszonyrendszerét a részletesen kifejtett attribútumok, a motivikus és szimbolikus érintkezéseken alapuló összefüggések. Így jut el az elemzés – Illés próféta cselekedeteinek, vonásainak egybegyűjtésével – a Zoszima alakjába sűrített prófétai jegyek bemutatásáig. Ez a gondolat aztán a regény mottóját¹ is tovább értelmezve kiegészül a mester-tanítvány problematika tükrében (*Master and Disciple*). Hoványi ugyanis – ahogy azt már többször előre vetítette – Zoszima sztarec

¹ „Bizony, bizony mondom néktek: ha a földbe esett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad; ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem.” A regény János evangéliumát (Jn 12,24) idézi. Fjodor Mihajlovics DOSZTOJEVSZKIJ, *A Karamazov testvérek*, ford. MAKAI Imre, Bp., Európa, 1977.

és Aljosa Karamazov egymáshoz fűződő kapcsolatát Illés és tanítványa, Elizeus történetén keresztül, szimbolikus és motivikus szinten azonosítja.

Ehhez a gondolatkörhöz tartozóan a regény *Cana of Galilee* című alfejezetének elemzésekor a szerző szépen és következetesen feltárja azt, hogy milyen motívumsorral dolgozik a szöveg, és a bibliai Illés/Elizeus milyen megfelelési viszonyba kerülnek a regénybeli alakmásokkal. Arra azonban nem reflektál, hogy ebben az alfejezetben sajátos módon érik össze a *szentírási* szó és a regény szava. Szinte egybeolvad Aljosa álomelbeszélése Isten első csodájának szövegszerű felidézésével (miközben a koporsó mellett Paiszjij atya éppen ezt az *újszövetségi* részt olvassa fel, a felidézett bibliai történet Aljosa álmában fokozatosan egybefonódik saját látomásával). A szerző azonban elemzésében nem viszi tovább azt, hogy milyen prózanyelvi eljárásokon keresztül lép működésbe a prófétai szó, vagy egy-egy bibliai motívum hogyan nyelviül a szövegben. A mélyebb prózanyelvi, poétikai-retorikai olvasat esetleg jobban tudná árnyalni azt a törekvést, amelyet a szerző maga is több ízben megfogalmaz, vagyis hogy a prófétai hagyomány irodalmi kontextusban mi újat tud mondani a regény értelmezésekor.

A bevezetőben megfogalmazott törekvés ezáltal csupán részlegesen valósul meg. Bár Hoványi alapos megfigyelései a regényben előforduló prófétai hagyományból vett bibliai nevek és motívumok etimológiai, szótörténeti alapjaira irányulnak, a fejtegetéseket azonban csak ritkán és kevéssé kifejtve vezeti vissza a prózanyelv vagy a poétikai aspektusok kérdéskörébe. Inkább mitológiai, kultúrtörténeti távlatokba helyezi azokat; érvelése leggyakrabban a történet síkján mozog, a párhuzamokat megvilágító összevetés szintjén. A regény vonatkozó szöveghelyeinek és a *Szentírás* egyes passzusainak összefüggései, egymás mellé állítása inkább az intertextualitás elemzése felé mozdul el, s ritkán fűzi tovább a szó etimológiájából nyert értelmezési lehetőségeket a teljes szöveg prózanyelvi megalkotásának a kérdésére (ahogyan azt a szerző maga is ígéri: „My research on *The Brothers Karamazov* was also originally born in the spirit of this intertextual interpretation method” 29). Tehát bár elemzésében számtalan jelentős, szótörténetileg megalapozott szövegösszefüggésre világít rá, a szövegképzés diszkurzív kiterjesztésének tárgyalását nem mindig érinti.

Természetesen ezáltal a tanulmány nem veszít értékéből, hiszen ahogy arra az előszóban Kovács Árpád is rámutat, egyedi és fontos belátásokat, innovatív eredményeket mutat fel a Dosztojevszkij-kutatásban, sőt további irányokat is előre vetít. Itt kell érinteni Kovács Árpád részletes előszavát. Tanulmányában ugyanis nem csak Hoványi kötetének helyét határozza meg a Dosztojevszkij-kutatásban, valamint nem csak a kötet újszerű következtetéseit foglalja össze. Fontos alapvetéseket és kérdéseket fogalmaz meg a regény értelmezési horizontjában és azon túl. Hoványi Márton gondolatmenetét aktualizálva például arra kérdezi rá és azt járja körül, hogy mi a jelentősége a bibliai narratíva és a regénycselekmény összefonódásának. Vajon mi a szerepe a *szentírási* szónak a regényszöveg tükrében, és mindez milyen referenciális, ontológiai vonatkozást hordoz. Ennek okán a személyes (vallomások) szereplői beszédmód kialakításáról,

vagyis a perszonális elbeszélés módjáról szól, mint a cselekvés (verbális úton történő) megértéséről, amely nagyban hasonlít arra, ahogyan az *Újszövetség* írásaiban Jézus cselekedetei vagy a prófétai kijelentések megfogalmazódnak: „the sense of the action is incarnated in a verbal utterance, in a narrative, which is capable of setting the story of the transformation itself, i.e. the crisis and the catharsis, in front of the subject. This is why Christ visualizes and »enlightens the mind« in allegorical narratives, through the very linguistic manifestation, »revelation« of the parable” (12). Az irodalmi szövegben – írásnyelvi működés módjának megfelelően – éppen ez történik; a *Szentírás* történeteit új metaforikus értelemmel dúsítva vonja be a regény szövegébe. Ezáltal azt is kimondja az előszó szerzője, hogy az a „szakrális érték”, amelyet a *Szentírás* felmutat, nemcsak tudományos (teológiai) úton és nemcsak a liturgikus szertartások felől érhető el, hanem mindennapi léthelyzetünk felől szemlélve – egzisztenciális vonatkozásban is.

A kötet legfőbb érdeme tehát, hogy az azonosítások, a nevek, a szövegközi megfeleltetések és párhuzamok, a motívumok vizsgálatát több irányba terjeszti ki, összefüggéseit eltérő horizontok találkozásából nyeri. Ez a szemlélet egy olyan, motívumokra épülő kutatási módszert kelt életre, amelyet ma már kevésbé ismernek el és kevésbé alkalmaznak, noha fontos kiindulópontul szolgálhat az eltérő művészeti szakterületeket érintő vizsgálódások számára. Nemcsak a regényinterpretációkat árnyalhatja a kultúrtörténeti távlat, hanem akár a művészettörténet vagy a teológia számára is alkalmazható aspektust hordoz.

Nagy Beáta